https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.66

УДК 341.63

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНІВ «РЕГУЛЮВАННЯ» ТА «САМОРЕГУЛЮВАННЯ»

Олена ПЕРЕПЕЛИНСЬКА

аспірантка

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

UDC 341.63

CONCEPTUAL DELIMITATION OF TERMS `REGULATION` AND `SELF-REGULATION`

Olena PEREPELYNSKA

Postgraduate Student

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0009-0001-3188-4430

У статті «Концептуальне розмежування термінів «регулювання» та «саморегулювання»: досвід застосування компаративно-лінгвістичного методу в праві» розглядається концепт регулювання та похідні від нього із використання порівняльно-лінгвістичного методу для з'ясування порушеної проблематики.

Авторка аналізує етимологію та семантику англійського терміну regulation, частотну порівнянність цього та інших релевантних термінів. На основі дослідження робіт професора міжнародної політичної економії Корнелії Вол, що репрезентовано у словнику Britannica, авторка розглядає різноманітні значення цього терміну, які не зводяться до одного поняття, та виокремлює з них три: (1) у сфері державної політики регулювання стосується оприлюднення цільових правил, які зазвичай супроводжуються певним авторитетним механізмом моніторингу та забезпечення дотримання; (2) в економічній сфері це означає спробу держави керувати економікою через запровадження контролю над приватним бізнесом, оподаткуванням або встановленням вимог до розкриття інформації; (3) за межами інтересу держави і з фокусом на всіх засобах соціального контролю регулювання включає такі механізми, як добровільні угоди або норми, які здійснюють соціальний контроль поза межами досяжності суверенної держави, і не обов'язково як навмисний акт керування.

The article "Conceptual delimitation of terms `regulation` and `self-regulation`: experience of applying the comparative-linguistic method in law" addresses the concept of regulation and its derivatives through the application of the comparative-linguistic method to study the problematic issues. The author analyzes the etymology and semantics of the English term "regulation," compares its frequency to other relevant terms, and examines various meanings of this term based on the work of Professor of International Political Economy, Cornelia Woll, as represented in the Britannica dictionary. Three main meanings of the term are identified: (1) in the realm of state policy, regulation pertains to the publication of target rules usually accompanied by a certain authoritative monitoring mechanism to ensure compliance; (2) in the economic sphere, it involves the state's attempt to control the economy through regulating private business, taxation, or imposing disclosure requirements; (3) outside the state's interest and focusing on all means of social control, regulation includes mechanisms such as voluntary agreements or norms that exercise social control beyond the reach of sovereign states and not necessarily as intentional acts of governance.

The author concludes that the concept of regulation cannot be reduced solely to state influence on certain social relations. This concept serves as the genus to "self-

Авторка виснує, що концепт регулювання не може бути зведений лише до державного впливу на певні суспільні відносини. Це поняття є родовим до «саморегулювання», яке зазвичай здійснюється по двох напрямках: (1) на основі міжнародних угод; (2) через ухвалення спеціальних актів саморегулювання, до яких передусім слід віднести так звані корпоративні кодекси.

Питання альтернативного вибору між посиленням державного регулювання в праві та дерегуляції права на основі актів саморегулювання не має практичного змісту і сама постановка його є логічно екстремальним підходом до розуміння надзвичайно складних і суперечливих правових процесів у глобалізованому світі. Дійсно, посилення правового саморегулювання це провідна тенденція розвитку сучасного права, але потенціал державно-правового регулювання не є абсолютно вичерпаним. На порядку денному стоїть питання балансу цих двох напрямів і відповідних форм правового впливу, передовий досвід розв'язання якого демонструє практика державно-приватних партнерств.

Теоретико-історичне вивчення проблем зваженого підходу до регулювання соціальних відносин має особливе практичне значення як для міжнародного комерційного арбітражу, так і для подальшого формування дружніх для арбітражу підходів з боку держави. Впорядкування досліджених понять спрятиме концептуальному осмисленню проблеми лібералізації арбітражного законодавства, що давно назріла у нашій країні.

Ключові слова: регулювання, саморегулювання, лібералізація, арбітраж, державні суди, дружня до арбітражу юрисдикція.

regulation," which is typically carried out in two directions: (1) based on international treaties; and (2) through the adoption of specific self-regulation acts, primarily including corporate codes.

The question of an alternative choice between strengthening state regulation in law and deregulation based on acts of self-regulation lacks practical significance, and posing it represents a logically extreme approach to understanding the highly complex and contradictory legal processes in a globalized world. Indeed, strengthening legal self-regulation is a leading trend in the development of modern law, but the potential of state legal regulation is not absolutely exhausted. The issue of balancing these two directions and relevant forms of legal influence is crucial, with the forefront experience of resolving it being demonstrated by the practice of public-private partnerships.

The theoretical-historical study of the weighted approach to regulating social relations is of particular practical significance for international commercial arbitration and for further shaping arbitration-friendly approaches for the states. Clarifying the examined concepts will contribute to the conceptual understanding of the problem of liberalizing arbitration legislation, which has long been overdue in our country.

Keywords: regulation, self-regulation, liberalization, arbitration, state courts, arbitration-friendly jurisdiction

Питання розмежування в правовій доктрині таких базових понять, як «правове регулювання» та «саморегулювання в праві», не є виключно теоретичним – воно реально наповнене надзвичайно актуальним практичним змістом. Поряд з іншими, переважно матеріально-правовими, наслідками можливий і значний суто процесуальний ефект від такого значеннєвого перерозподілу. Від того, де саме буде проведено кордон між державним втручанням і автономією особистості кінцевим рахунком залежить визначення, які спори, підсудні державним судам, можуть бути передані на вирішення в арбітраж, що є визначним

для встановлення арбітрабельності предмета певного спору [1] та обумовлено сучасними викликами [2; 3].

Хоча безпосередньо в аспекті саморегулювання в арбітражі ця проблема у вітчизняній теорії права та цивілістиці на рівні монографічних досліджень не розглядалася, методологічний базис даного дослідження утворюють фундаментальні роботи О. М. Гончаренко, яка заклала основи теорії саморегулювання на прикладі господарського права [4], та С. П. Головатого – автора концепції «правовладдя» [5], а також авторів фундаментальної колективної монографії за науковою редакцією В. П. Беха [6].

Заслуговують на увагу також роботи, присвячені основним формам правового регулювання, авторами яких є вітчизняні правознавці Бакалінська О. О., Беляневич О. А., Бобровник С. В., Богінич О. Л., Вінник О. М., Демків Р. Я., Запорожченко А. В., Кочин В. В., Крупчан О. Д., Махінчук В. М., Медведчук О. В., Остапенко Ю. І., Остапович Г. М., Погрібний С. О., Полюхович В. І., Радейко Р. І., Тарахонич Т. І., Філатова Н. Ю., Шемшученко Ю. С. та інші. Серед іноземних авторів з цієї проблематики необхідно виокремити праці таких дослідників як Anderson E., Bakan J., Bartle I., Buthe T., Cafaggi F., Carbonara E., Coglianese C., Hoffmann-Riem W., Just N., Latzer M., Mendelson E. M., Ogus A., Omarova S., Scheltema M., Schmitter P., Scott C., Senden L., Vass, P. S., Verbruggen P., Vogel D., Woll C. тощо.

Значний вплив на формування загальноправової теорії саморегулювання справила Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р., яка реалізовувалася протягом 2018–2019 років, але концептуальні положення є актуальними і понині, що зумовлює тривалу чинність цього акта [7].

Ступінь розробленості цієї теми можна оцінити як досить високий. Однак недостатньо висвітленим є зв'язок між цією проблематикою та актуальними питання арбітражу, що має ключове значення. Тому головною метою даної публікації є з'ясування того, наскільки правомірним та продуктивним є розмежування державно-правового регулювання і саморегулювання в праві в контексті юрисдикційного порівняння судів та арбітражу.

Значеннєвий зміст (семантика) загальнотеоретичного поняття «правове регулювання», який помітно переважає у вітчизняному правознавстві, може бути зведений до того, що цей «різновид соціального регулювання є основним засобом державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави», що «забезпечується за допомогою спеціально створеного державою механізму» [8, с. 40].

Така атрибутивна прив'язка правового регулювання виключно до «державного впливу» викликає низку питань як з формально логічних, так і суто історичних міркувань. Саме тому в тій самій авторитетній «Юридичній енциклопедії» ця дефініція була доповнена статтею «Межі правового регулювання», що можна пояснити необхідністю розмежування державних і недержавних форм правового регулювання. Проте насправді автори повторили попередню тезу про «необхідність державного впливу на сфери суспільного життя», обмежуючи цей вплив не за суб'єктами, а за предметною сферою, яка «не може бути врегульована інакше, як за допомогою права». Таким чином лімітизація виключно державного по своєї суті правового регулювання, на думку авторів, тут зведено до проголошення того, що «неприпустимою є надмірна зарегульованість суспільних відносин», хоча при цьому підкреслюється особлива необхідність того щоб «відповідні відносини були врегульовані системно і без істотних прогалин» [9, с. 611].

З огляду на те, що таке «одержавлення» правового регулювання досить давно в зарубіжній загальній та компаративній доктрині права виглядає явним анахронізмом, є необхідність звернутися до самих історичних витоків (етимології) більш широкого поняття «регулювання» (англ. regulation), переважно в англомовному правовому дискурсі, який є визначальним у процесі інтернаціоналізації права і посідає провідне місце серед інших мов правової комунікації і зокрема міжнародного комерційного арбітражу.

Як свідчить англомовний етимологічний онлайн словник, первісне значення дієслова regulate як «регулювати згідно з правилом, методом, контролювати» датується початком XV ст.

Цей англійський термін походить від латинського regulare – «контролювати безпосередньо (прямо) на основі певного правила», що своєю чергою пов'язане з regula – «правило, прямий шмат дерева, лінійка, канон» або «прилад для вимірювання чи креслення», що має спільне коріння з regō («керую») [10]. Близько 1620-х років англ. regulate набуває значення «керувати через обмеження» – to govern by restriction. Приблизно в цей же час прикметник regular – «регулярно», окрім суто релігійного, набуває і певного світського змісту стосовно осіб, що «проводять певний курс, дотримуючись універсального принципу в дії чи поведінці» і мають почуття «нормального, відповідного» або «відповідності встановленим звичаям» (бл. 1600). Для теми нашого дослідження дуже важливим є значення цього терміна у сенсі почуття самодисциплінованості «солдата постійної (регулярної) армії», що зафіксовано з 1756 р. [11].

Отже, реальна етимологія англ. regulation вказує на те, що це поняття мало первісне значення, пов'язане ймовірно з саморегулюванням певної особистості, а значення «правило управління, що приписане вищим або компетентним органом влади», з'являється в англомовному дискурсі щонайменше через два століття і датується 1715 роком [12].

Про зростання певного інтересу до порушеної нами проблематики регулювання та саморегулювання свідчать результати частотного аналізу вживання термінів і понять, що нас цікавлять, і які наведені на сайті всесвітньовідомого Оксфордського англійського словника (Oxford English Dictionary).

Про те, що в громадській свідомості утвердилася думка стосовно того, що суспільні відносини досить часто підлягають певному контролю та впливу і тому тісно пов'язані з проблематикою регулювання, свідчить частотна порівняність таких понять, як relation («відносини») та regulation («регулювання»). Так, якщо перше поняття має близько 200 входжень на мільйон слів у сучасній англійській мові [13], то друге, природно, втричі менше – близько 70 входжень [14]. Водночас у порівнянні з regulation таке поняття, як governance («управління»), має в сім разів менший подібний показник (10 входжень) [15], що свідчить про те, що на практиці регулювання не повністю перекривається державним регулюванням, як найбільш поширеною формою управління. Що стосується self-regulation («саморегулювання»), то цей термін поки має дещо менше одного входження (0,9) на мільйон слів у сучасній англійській мові [16], що є порівняним з deregulation («дерегуляція» або «перерегуляція») – 2 подібних входження [17]. Однак необхідно підкреслити, що self-regulation, що активно вживається в англійській мові з 1698 року, навіть при низьких абсолютних частотних показниках демонструє досить стрімке відносне зростання своєї присутності в англомовному дискурсі і саме після 1970 р. і в 2000-х р. досягло свого апогею.

Інтерпретацією сучасної семантики поняття regulation у значенні певного управління, яка є найбільш когерентною як історії, так і об'єктивним реаліям сьогодення, виявляється позиція з цього питання професора міжнародної політичної економії Корнелії Вол (Cornelia Woll, Paris Institute of Political Studies), яка є активним учасником проекту зі створення Encyclopedia of Governance (2007). Її концепт регулювання репрезентований у словнику Britannica і тому відомий широкому колу науковців і відкритий для широкого обговорення. Саме положення цієї концепції ми маємо докладно викласти, бо саме вона обрана у якості головного методологічного підґрунтя нашого дослідження [18].

По-перше, концепт регулювання має різноманітні значення, які не зводяться до одного поняття. Основними серед них є три: (1) у сфері державної політики регулювання стосується оприлюднення цільових правил, які зазвичай супроводжуються певним авторитетним механізмом моніторингу та забезпечення дотримання. (2) В економічній сфері це означає спробу держави керувати економікою через запровадження контролю над приватним бізнесом, оподаткуванням або встановленням вимог до розкриття інформації. Ці два значення акцентують увагу на спробі держави втрутитися в приватну діяльність. (3) Ще одне визначення виходить за межі інтересу держави і зосереджується на всіх засобах соціального контролю. Це регулювання включає такі механізми, як добровільні угоди або норми, які здійснюють соціальний контроль поза межами досяжності суверенної держави, і не обов'язково як навмисний акт керування.

Отже, концепція регулювання, на думку Корнелії Вол, вказує на правила, які структурують поведінку індивідів у певному контексті, не постулюючи звідки ці правила беруться та як вони нав'язуються.

По-друге, різноманітність значень регулювання приводить до гострих наукових дискусій, особливо щодо теми дерегуляції (deregulation). В економічній традиції дерегуляція означає усунення певного контролю, встановленого урядом над ринковими взаємодіями, зокрема спроби контролювати доступ до ринку, ціни, випуск або якість продукції. Однак, якщо регулювання розглядати ширше – як форму економічного управління, то важко уявити повне усунення державного втручання. Крім того, наразі змінилося співвідношення між регулюванням і конкуренцією. Регулювання не обов'язково є антонімом вільного ринку чи лібералізації або послаблення державного контролю (liberalization). З огляду на це, багато вчених віддають перевагу використанню термінів «перерегулювання» (reregulation) або «регуляторна реформа» (regulatory reform) замість терміна дерегуляція.

Таким чином, дослідниця приходить до висновку, що державне та ринкове регулювання не є абсолютно альтернативними, такими, що виключають одне одного. Вони мають бути певним чином збалансовані, що в кожному конкретному випадку напряму залежить від ваги різних чинників, що репрезентують відповідно публічний та приватний інтереси в сучасному глобалізованому світі.

По-третє, не витримує критики аргументація державного втручання в економічну взаємодію через необхідність запобігання провалам ринку як ефективного механізму розподілу, головними чинниками яких є природні монополії, моральний ризик та трансакційні витрати. Однак у сучасну епоху здійснюється активний і в цілому успішний пошук шляхів долання цих неспроможностей ринку не шляхом витратного втручання держави, а заощадливими методами саморегулювання.

Представники Чиказької школи економіки змогли довести, що результати державного управління ринком найчастіше суперечать інтересам суспільства, оскільки воно пов'язане з лобізмом, протекціонізмом чи іншими формами економічного контролю. Ситуація ускладнюється тим, що групи інтересів постійно змагаються на політичному ринку державного регулювання. Через це деякі взаємодії учасників ринку, стандарти продукції чи процеси більше не регулюються державним втручанням. Швидше, вони регулюються міжнародними угодами або навіть угодами про саморегулювання між приватними особами за відсутності прямої державної влади.

Тому Корнелія Вол резонно резюмує, що найбільш перспективним уявляється дослідити «вплив саморегулювання фірм або різноманітних наборів державно-приватних партнерств для розробки, моніторингу або впровадження цільових правил».

Таким чином, використання порівняльно-лінгвістичного методу для з'ясування порушеної проблематики дозволило дійти наступних висновків:

1. Концепт регулювання не може бути зведений лише до державного впливу на певні суспільні відносини. Це поняття є родовим до «саморегулювання», яке зазвичай здійснюється по двох напрямках: (1) на основі міжнародних угод; (2) через ухвалення спеціальних актів саморегулювання, до яких передусім слід віднести так звані корпоративні кодекси.

2. Питання альтернативного вибору між посиленням державного регулювання в праві та дерегуляції права на основі актів саморегулювання не має практичного змісту і сама постановка його є логічно екстремальним підходом до розуміння надзвичайно складних і суперечливих правових процесів у глобалізованому світі. Дійсно, посилення правового саморегулювання це провідна тенденція розвитку сучасного права, але потенціал державно-правового регулювання не є абсолютно вичерпаним. На порядку денному стоїть питання балансу цих двох напрямів і відповідних форм правового впливу, передовий досвід розв'язання якого демонструє практика державно-приватних партнерств.

3. Теоретико-історичне вивчення проблем зваженого підходу до регулювання соціальних відносин має особливе практичне значення як для міжнародного комерційного арбітражу, так і для подальшого формування дружніх для арбітражу підходів з боку держави.

Впорядкування досліджених понять спрятиме концептуальному осмисленню проблеми лібералізації арбітражного законодавства, що давно назріла у нашій країні.

Посилання:

1. Перепелинская Е. Арбитрабильность споров по законодательству Украины: проблемные вопросы. Материалы II Международных арбитражных чтений памяти академика Побирченко И. Г. Киев, 2015. С. 32-44. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Materials-of-the-II-International-Arbitration-Readings-in-memory-of-Academician-Igor-Pobirchenko-2014.pdf (дата звернення: 03.07.2024).

2. MEALEY'S International Arbitration Report: International Arbitration Experts Discuss Diversity Among Arbitrators. Dited by Samuel Newhouse Vol. 36, #7 July 2021. 8 pp. URL: http://www.lexisnexis.com/mealeys.

3. Гайдулін О., Перепелинська О. Санкції до сторін арбітражного розгляду для запобігання виведенню капіталів за межі України: нові виклики публічним інтересам в умовах воєнного стану. Приватне право і підприємництво №24/2024. С. 16-21. URL: http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2024/24/2.pdf

4. Гончаренко О. М. Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 418 с.

5. Головатий С. П. Верховенство права: моногр.: у 3-х кн. Київ: Фенікс, 2006. – LXIV;. 1747 с.

6. Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Беха: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.- т імені М П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 652 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/71.

7. Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konc (дата звернення: 03.07.2024).

8. Шемшученко Ю. С., Бобровник С. В. Правове регулювання //Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П — С. С. 40.

9. Бобровник С. В., Богінич О. Л. Межі правового регулювання // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К — М. С. 611.

10.Regula. Wiktionary: The free dictionary. URL: https://en.wiktionary.org/wiki/regula

11.Regular. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/word/regular.

12.Regulation. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/word/regulation.

13.Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/

14.Relation. Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/relation_n. Regulation. Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/regulation_n.

15.Governance. Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/governance_n

16.Self-regulation. Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/self-regulation_n?tl=true.

17.Deregulation. Oxford English Dictionary (OED). URL: https://www.oed.com/dictionary/deregulation_n.

18.Woll, Cornelia. Regulation. Government / Britannica. URL: https://www.britannica.com/topic/regulation.

Статтю було подано	05.07.2024	The article was submitted
Статтю було прийнято	20.07.2024	The article was accepted